

МЕКТЕПТІҢ КӘСІБИ БАҒДАР ЖҰМЫСЫ: ТАРИХИ АЛҒЫШАРТТАР МЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

*Саипов А.¹, Байдалиев К.А.², Омаров Б.С.³, Көшкінбаева Н.Р.⁴

*¹п.ғ.д., проф., М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент,
Қазақстан, e-mail: 7281190@mail.ru

²п.ғ.к., доц., Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық
университеті, Орал, Қазақстан, e-mail: baj-kuatbek@mail.ru

³доктор PhD, Халықаралық туризм және меймандостық университеті,
Түркістан, Қазақстан, e-mail: bakhitzhan.omarov@iuth.edu.kz,

⁴докторант, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент,
Қазақстан, e-mail: koshkinbaeva_nurgul@mail.ru.

Андатпа. Бұл мақалада өткен ғасырдың басынан қазіргі уақытқа дейін бір ғасыр бойы білім беру кеңістігінде кәсіби бағдар жұмысының пайда болуы мен дамуының тарихи тұстарына авторлар зерттеу барысында қоғамның саяси, экономикалық, идеологиялық факторларының ықпалымен білім беру үдерісінде кәсіби бағдардың толқынды ырғақта қарқынды, орнықты дамып, кейбір кездерде тоқырау құбылыстары кеңінен орын алып отырғаны анықталған.

Зерттеу жұмысының мақсаты Қазақстанның жалпы орта мектептеріндегі кәсіби бағдар жұмысының жаңа моделін ғылыми тұрғыда жасаудың тарихи алғышарттарға терең зерделеу жүргізіп, оның педагогикалық, психологиялық және ұйымдастырушылық-әдістемелік артықшылықтары мен кемшіліктерін жете анықтап, әдіснамалық тұрғыда жаңа сипаттағы кәсіби бағдар жұмыстарын табысты ұйымдастырудың ғылыми қайшылықтарын құру болып табылды. Қазіргі жалпы орта мектептердегі кәсіби бағдар жұмысын жақсартуға ұсынылған бейіндік оқытудың әлі күнге дейін өзінің оң шешімін көрсете алмауы мен оқушылардың өзбетімен мамандықты таңдай алмауы. Еңбек нарғындағы еңбек ресурстарының құбылмалы өзгеруі жалпыламалы мазмұндағы еңбек түрлерін оларға ұсыну болып табылады. Кәсіби бағдар жұмысы жалпы орта мектептің тәрбиелілік сипаттағы іс-әрекет емес, нақты пәндік мазмұнында жүруін белгілеген.

Кәсіби бағдар жұмысы жалпы орта мектептердің ғана мүддесі емес, ол мектеп, кәсіби білім беру оқу орны, өндіріс, қызмет көрсету саласы, жергілікті атқарушы орган және «Атамекен» ҰКП мекемелерінің біріге жүргізетін корпоративтік іс-әрекеттілігін, солардың өзара біріге ұйымдастырып, жүргізетін қоғамдық іс-әрекет екендігін негіздеген. Оның алғышарт нәтижелері М.О.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті және М.Х.Дулати атындағы Тараз аймақтық университеті базасында жалпы орта мектеп оқушыларына жүргізілген зерттеулер негіз болады.

Бұл жоғары оқу орындары мектептің оқушыларына, педагогикалық ұжымдарына кәсіби бағдар жұмысы бойынша воркшоп, семинарлар, тренингтер, «Ашық есік» күні, мектеп оқушыларына арналған мамандық таңдау порталдары, ғалымдардың дәріс оқуы, зертханалық сабақтар, «Шебер сынып» өткізу, байқаулар, олимпиадалар жүргізулер тәжірибелеуде.

Авторлар кәсіби бағдар жұмысының пайда болуы мен дамуындағы тәжірибелер мен зерттеу нәтижелерінің алғышарттарын алға тарта, заманауи қоғамдық және тұлғалық қажеттіліктерді қанағаттандыруға, қазақстандық жаңа білім беру саясатымен болашақ мамандар даярлауға ұстаным ретінде пайдалы болатын ғылыми-педагогикалық мәселелердің қайшылықтарын жас зерттеушілерге, мектеп педагогтарына айқындап беріп отыр.

Тірек сөздер: кәсіби бағдар, кәсіби өзін-өзі анықтау, кәсіби өзін-өзі даярлау, кәсіби өзін-өзі жүзеге асыру, кәсіби дайындық, бейін, бейіндік оқыту, бейін алды даярлық

Кіріспе және негізгі ережелер

Өркениетті қоғамдық болмыстың өзгеруі екі құндылықтың: материалдық және рухани құндылықтардың өзара тәуелділік пен себеп-салдарындағы байланыстар, адамзаттың үздіксіз тұрақсыз, құбылмалы дамуы жаңа қажеттіліктері мен сұраныстарды қанағаттандыруға ұмтылдырып келеді. Сол сияқты қоғамдық дәуірлердің өздері де бір формациядан екінші формацияға өтуі сол дәуірдегі белең алған, мәнді экономикалық, әлеуметтік жаңғырулармен тікелей байланысты. Өндірістегі еңбек құралдары адамның еңбек етуіне қолайлы жағдайлар жасауға, өнім тиімділігін арттырудың жаңа технологияларын ойластыра отырып тәжірибелеуге, адамзат еңбегінің алуан түрлерінің пайда болуына ықпал етті. Еңбек түрлерінің қарқынды түрде салаларға бөлінуі қоғамдық қатынастардағы жеке меншіктің пайда болуына өзінің мәнді үлесін қосты.

Қазіргі таңда Қазақстанның еңбек формасында жеке меншіктің орын алуы да еңбек түрлерінің салалық «прототипі» сақталуымен бірге, еңбек нарығында салаішілік бірнеше еңбек түрлерінің қалыптасуына септігі тиюде. Кейбір мамандықтар еңбек нарығында жойылып, оның орнына заманауи өндірістік сұраныстарды қанағаттандыратын түрлендірілген, кіріктірілген бейінді мамандықтар қалыптасып келеді. Осыған байланысты, Саясат Н. «Білімді ел» білім беру порталының тілшілерімен сұхбатында жастардың басым көпшілігі мамандықты таңдауында еңбек нарығындағы еңбек қатынастарының өзгерістеріне назар аудармайды, еңбек мазмұнының болашақ іс-әрекет ерекшеліктерін түсінбейді, соның салдарынан мектептің түлектері және ата-аналар мамандық бейінін таңдауда көп қателіктер жіберіп отырады деп атап көрсетті [1].

Қоғамның жаһандануы, оның ақпараттық қоғамға айналуы, өндірістік технологиялардың автоматтандырылуы, олардың шапшаң өзгеруі мен жетілуі, цифрлық технологияның барлық инфрақұрылымдарға таралуы, экологиялығы, желілік қоғам дәуірінің дамуы сияқты трендтер еңбек қатынастарындағы орын алмаған болжамды, перспективалы заманауи еңбек түрлерінде немесе еңбек нарығында жаңа мамандықтардың пайда болуы күтілуде. Олардың ерекшеліктері жуырда жасалынған жаңа мамандықтардың 3.0 атласында анықталған. Онда 27 еңбек салалары бойынша болашақтағы 350 мамандық түрлерін құрап отыр [2]. Олардың саны Қазақстанда бүгінде 463 - ке жетіп, болашақта қосымша тағы 9 еңбек саласының түрлеріне жасалуы күтілуде [3,4].

Жаңа мамандықтардың атласындағы еңбек түрлерін насихаттау және болашақ мектеп оқушыларын кәсіби бағдарлауға жалпы орта білім беретін мектептерде кәсіби бағдар жұмысын ұйымдастыруға лауазымды «профориентолог» қызметін енгізуді тәжірибелеуде. Оны даярлаудың шетелдерде, соның ішінде АҚШ-та 95 жоғары оқу орындары кәсіби бағдар беру бойынша арнайы бакалавриатура деңгейінде мамандар даярлап келеді.

Ұлыбритания мемлекетінде мамандарды арнайы курстар арқылы кәсіби бағдар бойынша кеңес беруші қызметін артқаруға даярлаудың бір ғасырлық тәжірибелері қалыптасқан. Осы тәжірибелердің аясында біздің жалпы орта мектептерде де аталған лауазымдарды енгізу басталды. Бұл әрине, өз кезегінде болашақ мектеп түлектері мен ата-аналарға, әсіресе, экономиканың да өркениетті дамуына үлкен серпін беріп қалады ма деген үміт береді. Сонымен қатар, мектептің оқу-тәрбие үдерісінде кәсіби бағдар жұмысының үздіксіз, тиімді әсер беруіне мақсаттылық сипаты, басқару мен ұйымдастыру, мазмұндық және технологиялық құрылымдары, реттеушілік тетіктері нормативтік-құқықтық құжаттарда, білім беруді дамыту бағдарламасында және ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелерінде анықталған. Алайда, ол тұжырымдамалардың, ғылым жетістіктердің, нормативтік құжаттардың орындалуы мен жүзеге асырылу тиімділігі мен нәтижелілігі мәнсіз болып отырғанына көңіл аудармаса да болмайды. Оған аян, мектеп тәжірибесіндегі оқушылардың мамандықтар туралы толық апараттық түсініктерінің жеткілікті қалыптасуына, мамандық түрін өзбетімен анықтауға дағдылануына, кәсіби мамандықты саналы таңдау мүмкіндігінің артуына ықпал ететін пәндік сабақтардың кәсіби сипаттылығы, психологиялық және педагогикалық қолдаулардың, диагностикалық, әдістемелік құралдардың кең форматта таралмай, формалды және көріністі орын алумен шектелуінде екені даусыз. Оған себеп, біздің пайымдауымызша, соңғы ондаған жыл бойына жалпы білім беретін орта мектепте кәсіби бағдар жұмысының сабақтастығының бұзылуы мен жүйелілігінен айырылуы болып табылады [5, 189 б.]. Кеңестік дәуірдегі қалыптаса бастаған кәсіби бағдар жұмыстарының озық және тиімді тәжірибелерінің бастамалары, білім беруді дамытудың әр кезеңдерінде толқынның бейнесіндей жүріп отырған іс-әрекеттерді төмендегі тарихи деректерден байқауға болады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу жұмысымыздың әдіснамалық негізі ретінде жалпы орта білім беретін мектепке арналған міндетті білім беру стандарты, Қазақстанда бейін алды даярлық пен бейінді оқытуды дамытудың тұжырымдамасы, Қазақстан Республикасында білім беру мен ғылымды дамытуға арналған 2020-2025 жылдарға арналған бағдарламасы болып табылса, зерттеу жұмысымызда салыстырмалы-тарихи талдау, жинақтау, салыстыру, нақтылау, жүйелеу, пайымдау, жалпыламалау, болжамдау, контент талдау, бақылау, оқу – нормативтік құжаттармен жұмыс сияқты ғылыми әдістер қолданылады.

Нәтижелер және талқылау

А.А.Давлетова өзінің Қазақстандағы кәсіби бағдар жұмысының пайда болуы мен дамуы туралы зерттеуінде Әл-Фараби (870–950 жж.), Ж. Баласағұн, М. Қашқари (XI ғ.), А. Құнанбаев (1845–1904 жж.) ойшылдардың, Ы. Алтынсарин (1841–1889 жж.) қазақ педагогының еңбектерінде болашақ қазақ жастарын еңбекке даярлаудағы танымдық және тәрбиелілік қасиеттердің

мәнділігі туралы алғаш психологиялық-педагогикалық ойлары насихатталатынына тоқталады. XX ғасырдың бас кезеңінде Ресеймен сауда қарым-қатынастардың қалыптаса бастауында жаңа еңбек түрлері, соның ішінде басқару қызметтерімен байланысты мамандар даярлау үдерісінің басталуы анықталған [6]. Осы кезеңнен бастап зерттеушінің еңбегі мен Н.С. Пряжниковтың Ресей мемлекетіндегі кәсіби бағдардың қалыптасуы мен дамуы тарихын салыстыру барысында, аталған іс-әрекеттің динамикасы бірдей жүріп отырғаны байқалады [7, 30 б.]. Өйткені, Қазақстанда Ресейдің білім беру, оқыту мен тәрбиелеу идеологиясымен бір моделінде бірегей дамып отырды. Ресей ғалымының еңбегіндегі кәсіби бағдар жұмысының алғы шартына кәсіпорындардың дамуы, оған қажетті мамандарды даярлау мен оларды жұмысқа қабылдау тығыз байланысты деп тұжырымдайды.

Ресейде алғаш рет 1914 жылы психологиялық институт ашылып, оның зерттеу жұмыстары жұмысшылар мен мамандарды кәсіпорындарға қабылдаудың психотехникалық құралдарын дайындауға бағытталады. 1921 жылы кәсіби бағдар жұмысы бойынша зерттеулермен шұғылданатын еңбектің орталық институты ашылды. Бұл оқу орнында қысқа мерзімде жұмысшы мамандарды даярлау әдістемесі, олардың еңбек қабілеттерін анықтауға бағытталған зертханалар жұмыс істеді. Осындай оқу орындары Харьков, Қазан қалаларында да етек жая бастаған. Ал, 1922 жылы Ресейдің халық комиссариатында жасөспірімдер үшін мамандықты таңдау бюросы қарастырылған. Н.К.Крупская жетекшілік еткен топ жастарға кәсіби бағдар жүргізу үдерісін белсенді тарата бастаған. Дәл осындай құбылыстың күйі қазіргі кездегі Еуропаға басқа елдерден келіп жатқан иммигранттарды да қайта кәсіби даярлау сәттері жүріп жатқаны байқалады [8]. Олардың басты идеясы жастарды мамандықпен таныстырумен шектелмей, бір мамандықтан екінші мамандыққа икемді өтуді де ескерген, ауылдан қалаға келген жастарды да қамтуға ұмтылған. Қазақстанда жастарды өндірістік еңбек түрлеріне даярлау 1921 жылдары басталып, оларды ФЗУ (фабрично-заводское ученичество) оқу орындарында еңбек дағдыларына үйретуге кіріскен. 1927 жылдары олардың саны 27-ге жеткен. 1931 жылдары оқу-өндірістік комбинаттар пайда бола бастаған. Бұл алғашқы кәсіби білім беру оқу орны басым көпшілігінде кәсіпорын жанынан ашылған [9, 208 б.]. Осындай оқу орындары мен олардың қызметіне сәйкес өткен ғасырдың 1970 жылдары мектеп аралық оқу-өндірістік комбинаттар жоғарғы сынып оқушыларына еңбекке баулу мен кәсіби бағдар жұмыстарын жүргізуге және аптасына 4-6 сағат бойына оқушылар өздері таңдаған мамандық түрлері бойынша бітіріп, алғашқы біліктілік санаттарына куәліктер алып, жұмысқа орналаса бастады. 1984 жылғы мектеп реформасына сай әрбір кәсіпорын мен мекеме аудан орталықтары мен қалаларда мектепаралық оқу-өндірістік комбинаттарын ашып, онда жоғары сынып оқушыларын бір күн бойына (6 сағатқа дейін) оқытып, мамандық бере бастады. 90-шы жылдардың соңына қарай бұл оқу орындарында оқушылардың мамандық таңдау еркінің міндеттемелері төмендеп, оқушылар 10-11

сыныптарда өздерінің жалпы білім беретін орта мектептердің технология пәні сабақтарында еңбек түрлері бойынша пәндік сабақ қана жүріп келді.

Өткен ғасыр басына қайта оралсақ, 1927 жылы Ленинградта кәсіби кеңес беру бюросы ашылған. Ол бюрода кәсіби кеңес беруші мамандарды даярлауға да кірісіп кеткен. Алғаш рет мектептерге де кәсіби бағдар жұмыстарын жүргізуге «педолог» қызметі енген. 1930 жылы Кәсіподақтың бүкілодақтық орталық кеңесінің кәсіби кеңес пен кәсіби бағдар бойынша зертханасы мектептегі кәсіби бағдардың жүйесін құра бастаған. 1932 жылы мектептің кәсіби бағдар жұмысын үйлестіру штабы құрылып, қомақты (300-ге жуық) ғылыми-әдістемелік еңбектер жарық көрген. Осы кәсіби бағдар жұмысы кеңестік одақтың барлық республикаларында даму үдерісі жеткілікті жүрген болса, 1936 жылы Бүкілодақтық Коммунистік партиясының Орталық комитетінің (әрі қарай - БОКП ОК) қаулысымен оқушыларды мамандық таңдау еркінен айырып, еңбекке баулу пәнін мектептің оқу жоспарынан алып тастап, кәсіби бағдар жұмысын тоқтатқан. Оның орнына кадр саясатын дамыту құзыреті партия, комсомол комитеттеріне өткен. Осы шолақ саясаттың бүгінгі күні біздің білім беру саласының әрекетінен де орын алып отырғанын көріп отырмыз.

1950-60 жылдары кәсіби бағдар жұмысына бағытталған зерттеулер жалғасып, Кеңестік социалистік республикалар одағы (әрі қарай – КСРО) педагогикалық ғылымдар академиясы жанынан еңбекке баулу және кәсіби бағдар ғылыми-зерттеу институты ашылған. Осы жолдардың авторлары сол институт түлектері болып табылады. Одақтағы барлық Республикалық мемлекеттердің ғылыми-педагогикалық мекемелерінде ғалымдар тобы, зертханалар пайда болып, кәсіби бағдар жұмысы қайта екпін ала бастаған. Бірақ, ұзақ мерзімнен кейінгі іс-әрекеттің тиімділігі мәнерсіз жүруіне байланысты 1980 жылдың ортасына дейін ғана жалғаса алды.

Жоғарыда аталған КСРО Орталық комитетінің «Жалпы орта және кәсіби мектеп реформасының негізгі бағыттары» атты Қаулысы қабылданып (1984 жылы), Одақ бойынша еңбекке баулу мен жастарға кәсіби бағдар беруге ерекше көңіл аударыла бастады. Мектептерге «Өндіріс негіздері». «Мамандықты таңдау» курстары енгізіліп, жүйелі түрде кәсіби кеңес беретін мемлекеттік қызметтер пайда болған, жастарға кәсіби бағдар беретін орталықтар ашылған [7, 34 б.]. Мектептің кәсіби бағдар жұмысын басқару мен ұйымдастыру, оның жүйелі жүруі мен моделі қысқа мерзімде тиімді орныққан кез болатын. Бірақ, КСРО ның күйреуі, ТМД мемлекеттерінің жеке тәуелсіздік алуынан туындаған саяси өзгерістерге байланысты мектептің кәсіби бағдар жұмысын сақтау, дамыту сәттері ұзақ уақыт мүлдем ұмыт қалды.

Қазақстанның еңбек нарығында жастарды кәсіби білім бейіндеріне сәйкес жұмыс түрлерін ұсынуға қабылдауға қалаларда жаңа «Жұмыспен қамту қызметі» орталықтары, «Рекрутинг» жеке агенттіктер, «Ресурсты орталықтар» пайда болып, өндіріс орындарында, үлкен компанияларда персоналдармен жұмыс жүргізуге арналған құрылымдық бөлімдер қызметтер атқарып келді. Кәсіби оқу орындарында мектеп түлектеріне кәсіби бағдар жұмыстарын

жүргізуді өз мүдделерін басым ете отырып орындауға көшті. Оқушылардың басым көпшіліктерін мамандықты еркін таңдап, өзі қалаған мамандықтарға оқуға түсу ниеттерінен айырып отыру құбылыстары қоғамда кең орын алды.

Қазақстанда 1991 жылдан бастап кәсіби бағдар сипатының белгілері бар, аса қабілетті, дарынды, талантты оқушыларға арналған лицейлер, гимназиялар көптеп ашыла бастады. Бұл білім беру мекемелерінде оқушыларды тек бейіндері бойынша басым білімді терең меңгеруге бағыттап, олардың нақты алғашқы кәсіби бағдарлы білімдері мүлдем көзделмей келеді.

1998 жылы Қазақстан Республикасы тұңғыш рет жалпы білім берудің міндетті білім беру стандартын қабылдады. Соның ішінде «Технология» білім беру саласының білім беру мазмұны ғалым-психолог Е.А. Климовтың ұсынған мамандықтардың типтеріне: «Адам-адам», «Адам-техника», «Адам-табиғат», «Адам-көркем бейне», «Адам-таңба жүйесі» сәйкес құралған болатын. Соның аясында 10-11 сынып оқушыларына мектептің қабырғасында 24 жұмысшы мамандық бойынша алғашқы кәсіби білім алу да көзделген. Ауылды мектептерде аграрлық өндіріс, қолөнер, қызмет көрсету салалары бойынша да алғашқы кәсіби білім алуға бағытталған курстар жүргізіліп келді. Осы пәндік білім беру саласының білім беру стандартында да оқушылардың өзін-өзі анықтау, саналы түрде мамандықты таңдауға баулу мақсаты белгіленген болатын. Оқушылар оқу үдерісінде бірнеше еңбек түрімен тәжірибелік әрекеттерді орындай отырып, бірнеше мамандық түрлеріне қызығушылықтарын арттыра алады. Оқушылардың бірнеше мамандықтарға қызығуы неғұрлым артатын болса, олардың әлеуметтік өмірдегі икемділігі мен өзінің кәсіби өсу мақсатының өрісі кеңейеді. Бұл кезеңде де көзделген мақсатты орындау мүмкіндігі енжарлы жүрді. Оған себеп, аталған пән бойынша мемлекет тарапынан анықталған сағат көлемінің шектелуінде болды. Алғашқы кезеңде барлық сыныптарға екі сағаттан белгіленсе, 2000 жылдары аптасына 1 сағатпен шектелді. Соның негізінде «Технология» білім беру саласының пәндік мақсатының кәсіби өзін-өзі анықтау міндеті орындалмай қалды. Еңбекке, кәсіпке даярлауға бағытталған пәндерге арналған оқу шеберханаларының материалдық ресурсы ескіріп, өздерінің физикалық әлеуеті мен қауқары жоғалып, заманауи талапқа сәйкес жабдықталуы мүлдем ескерусіз қалды.

Еңбекке баулу, бейіндік және кәсіптік оқыту, технология пәндеріне бөлінетін сағат саны оқу жоспарында мүлдем мардымсыз болғандықтан, оқушыларды мектеп қабырғасында еңбекке даярлау, өмірге бейімдеу, кәсіптік бағдар беруге арналған шеберханалар жабылып не мүлде жойылып үлгерді. Еліміз егемендік алғанға дейінгі кезде олар үшін бүкіл Одақ көлеміндегі орта мектеп пен алғашқы кәсіптік білім беретін оқу орындарының шеберханаларына қажетті станоктар, қондырғылар, аспаптар мен саймандар, көрнекі құралдар мен кабинеттердің басым көпшілігі Қазақстанда, оның ішінде Шымкент, Түркістан, Ленгір қалаларында дайындалып, бүкіл одақтас республикаларға таратылатын. Қай кезеңде де кәсіби бағдар берудің ошағы ол мектеп шеберханасы болмақ. Қайсы бір ұл не қыз болмасын, қайда жұмыс не қызмет атқармасын – ол өзін өзі қадағалауды, жұмысты дұрыс жоспарлау мен жұмыс

орнын ұйымдастыруды, қалай бастап немен аяқтау керек екенін, ең бастысы әрбір жұмысты толық аяқтауға қол жеткізуді үйрететін – ол мектеп шеберханасы ғана. Ал бүгінгі күні көптеген мектептерде шеберхана атымен жоқ десек артық айтқандық емес.

Осы мәселені ұзақ үзілістен кейін шешудің шұғыласы, яғни, Қазақстанның білім беру саясатындағы кәсіби бағдар жұмысын жаңғырту тек 2006 жылы 12 жылдық білім беруге көшу тұжырымдамасының жобалы үлгісін, 2007 жылы «Білім туралы» Заңын, бейіндік оқытуды дамыту тұжырымдамасын қабылдау аясында 2008 жылы Қазақстанның жалпы орта білім беру мектептерінде бейіндік оқыту жүзеге асырыла бастады. Осы бейіндік оқытудың білім беру мазмұны, мектептің психологиялық, педагогикалық жұмыстары біртұтас болашақ түлектің мамандық таңдауға өзін-өзі дайындау, мамандықты өз қалауына сай анықтау, кәсіби оқу орнына таңдаған мамандыққа түсуге түбегейлі кәсіби бағдар жұмысы аясында жүруі меңзелген. Бейіндік оқыту екі кезеңді қамтып отыр: бейіналды даярлық және бейіндік сынып. Алғашқы кезең 8-9 сыныптарды қамтыса, екінші кезең - 10-11 сыныптар [10, 155 б.].

Бейіналды даярлықта сынып оқушыларына ақпараттық жұмыстар, әр тоқсанға арналған таңдаулы курстар жүргізу арқылы олар еңбек түрлерімен танысса, кейбір тәжірибелік әрекеттерді орындай отырып, алғашқы дағдыларын, алғашқы кәсіби уәжі мен қызығушылықтарын қалыптастырады. 10-шы сыныпқа көшкенде көзделген: әлеуметтік-гуманитарлық, жаратылыстану-математикалық, технологиялық бағыттар бойынша бірнеше бейіндерді ұсыну қажет болатын. Бұл 2000 жылы қабылданған мемлекеттік міндетті білім беру стандартында анықталған. Бірақ, кейінгі, 2002 жылғы білім беру стандартында соңғы бейіндік бағыт алынып тасталды да, тек, алғашқы екі бейіндік бағыт қана сақталып қалды. Қазіргі таңда осы екі бейіндік бағыттардың бейіндері бойынша мектептер бейіндік оқытуды жүзеге асыруда. Ауылды мектептерде бейіндік бағыты шектеулі сыныптарды да бейіндік оқытумен толық қамтудың желілік формалары да анықталған болатын.

Енді, осы бейіндік оқытуда жоғары сынып оқушылары саналы түрде мамандық түрін өз еркімен таңдауға қаншалықты толық еркіндік ала алды деген сұрақ туындайды. Әрине, ол мүмкіндіктерді мектептің оқу үдерісін ұйымдастырудың тетіктері мен сапасы түпкілікті қанағаттандыра алмай келеді. Басым көпшілігінде ол үдеріс формалды түрде ғана жүргізілуде. Оған негізгі себеп: біріншіден, ұйымдастыру-әдістемелік жұмыстарда мақсатқа бағытталған іс-әрекеттердің орындалмауы; екіншіден, оқу жоспарындағы вариативтік компонентте көзделген ауқымды сағаттардың мөлшерін таңдаулы курстарға емес, пәндік сипатта жалпы білім беретін пәндерді терең, кең меңгертуге бағытталуы; үшіншіден, мектептің тәжірибесінде кіріктірілген пәндерді оқытудың орнына, басым тәжірибелік мазмұндағы курстарды оқыту, кәсіби білім беретін оқу орындарымен бірлесе гуманитарлық, жалпы кәсіби курстарды оқытудың орын алмауы; төртіншіден, ата-аналар мен оқушыларды психологиялық, педагогикалық қолдаулардың жүйелі жүрмеуі, олардың мамандықты өз еркімен саналы таңдауына дайындықтарын қалыптастырып

дамытуға бағытталған танымдық әр түрлі белсенді, өнімді үйретудің формалары мен әдістерін тәжірибелеу, оқушының мамандықты өзі анықтауға, таңдауға диагностиканың да формалды жүруі; бесіншіден, 9-шы сыныптан кейін оқушылардың бейіндік бағыттары мен бейіндерін де формалды түрде саралаудың орын алуы.

Шын мәнінде, осы жалпы орта білім беретін мектепте бейіндік оқытудың ұйымдастырушылық-әдістемелік жұмыстары, білім беру мазмұны мен психологиялық-педагогикалық қолдаулардың мақсатқа бағыттанып, педагогикалық ұжымның өнімді және шығармашылық сипатта іс-әрекеттердің орындалуы мектептің кәсіби бағдар жұмысы бойынша міндетін жүзеге асыруға толық мүмкіндігі бар. Оған қоса, бүгінгі таңда бейіндік оқыту бойынша біршама ғылыми ізденістер жүргізіліп, қомақты еңбектер жасалды, бейіндік оқыту бойынша жобалар да орындалды, оқулық пен әдістемелік құралдар баспалардан шығарылып жатыр.

Мектептің педагогикалық үдерісіндегі бейіндік оқыту құбылысының нәтижесі мектеп түлектерінің ҰБТ тапсырып, олардың басым көпшілігі, ең бастысы мемлекеттік бюджеттен бөлінген грантқа түсуді дәстүрге айналдырған. Ал, өздерінің уәжі мен қызығуы, икемі мен қабілеті, мұраты мен арманы, ұстанымы мен мансабы сияқты жеке тұлғалық құндылықтар – бұл сәтте мүлдем ұмыт қалады. Соның салдарынан ЖОО төменгі курстарда мектеп түлектері оқуды тастап кетіп жатады. Яғни, оның себептері ретінде мына төмендегілерді атасақ болады: мектеп шеберханаларының өзіндік функционалды қызметінен ажырап қалуы; сол арқылы білім беру саясатындағы жоғарыда аталған олқылықтар нәтижесінде мамандыққа қызығушылықтың төмендеуі; танымдық әлеуетінің жеткіліксіздігі; кәсіби оқу орындарында кәсіби уәж бен қызығушылықты оятуға психологиялық, педагогикалық қолдаулардың енжарлығы; ұнатпаған кәсіпті игеріп алып, оқуды бітіргеннен кейін мамандық бойынша жұмыс жасай алмауы; шамасы келгендері басқа мамандық түрлерін іздеп, келесі кәсіби оқу орындарына түсуі; кейбір түлектердің бейін саласы бойынша мүлдем еңбек етпей, қызмет көрсету салаларына, өндіріс орындарына жұмысқа тұруы және т.б. Оған дәлелді мынадай деректерден көруге болады. ҚР Білім және ғылым министрлігінің (әрі қарай - ҚР БЖҒМ) мәліметі бойынша 2020 жылы 60% кәсіби жоғары оқу орнының түлектері мамандықтары бойынша еңбек етпейді. Жалпы білім беретін орта мектеп оқушыларының 87% ата-аналары мен мұғалімдердің әсерімен мамандықты таңдаса, ата-аналардың 75% балалары мамандықты таңдауға дайын емес, 90% ата-аналар мен оқушылар еңбек нарығында қандай мамандықтарға сұраныс бар екенін білмейді [1].

Кәсіби бағдар беру жұмысының осы күйін жақсартуға ҚР ҒЖЖБ министрлігі «Қазақстанның жаңа мамандықтар мен құзыреттердің атласы» жобасын жүзеге асыру арқылы кәсіби бағдар жұмысымен тікелей ұштастырылатыны анықталып отыр. Сонымен бірге, Қазақстан мемлекеті 6 жылға арналған «Мамандығым - болашағым» кадрларды кешенді даярлау жобасын жүзеге асыруға кірісті. Ол жобада жаңа мамандықтардың білім беру бағдарламалары дайындалады, кәсіби бағдар жұмысын ұйымдастырушы

«профориентолог» лауазымы пайда болады, 7-11 сыныптар арасында кәсіби диагностика жүргізіледі, әр аймақтардағы жергілікті өндірістердің, қызмет көрсету салаларының кадрға сұраныстарын айқындаудың сұлбасы жасалмақ [3,4].

Әрине, бұл жоба білім беру кеңістігінде көлемі жағынан болашақ мектеп түлектерін жаңа мамандықтармен таныстыру, кәсіби оқу орындарында жаңа мамандықтардың білім беру бағдарламаларын даярлау, мектептерде кәсіби бағдар жұмысына жауапты лауазымды тұлғаның болуы, кәсіби бағдар жұмысының серпін алуына жағдай жасайтын жаңа бір тұстары болып табылмақ. Сонымен бірге, кәсіби бағдарлы бағыттағы жұмыстың өнімді үлесі болып табылатын тағы бір тетігі, яғни, мектептің жоғары сынып оқушылары Қазақстан колледждерінде де алғашқы кәсіби білім ғана емес, тәжірибелік дағдыларды игеруге қол жеткізбек. Бұл да бір мектеп оқушыларының болашақ мамандық түрлерін саналы таңдауға бағытталған тәжірибелік бағдарлы алғашқы кәсіби білімнің қарапайым дағдыларына баулуына, өз таңдауларын тәжірибеде сынап, қабілеттерін тәжірибелеуге мүмкіндік ала алады. Сол оқу орындарында кәсіби білім алу барысында басқа еңбек түрлеріне арналған мамандықтармен де толық танысып, сол мамандықтардың еңбек мазмұны туралы да жеткілікті ақпарат алуға қол жеткізетін болады. Өзінің болашақ мамандық түрін өз еркімен, салыстырмалы түрде, өзін сол еңбек түрінен сынап, икемділігі мен қабілеттілігін дамытады, жарамдылығын тексереді, орнықты кәсіби уәжі мен қызығушылығының қалыптасуына тиімді тәжірибе алады.

Мектептің кәсіби бағдар жұмысының қалыптасуы мен дамуындағы тарихи, рухани және материалдық әлеуеттер тәжірибесін ескере келе, оның заманауи моделін құруға төмендегідей қайшылықтарды шешу қажеттіліктері туындайды:

- нарықты еңбекте алуан түрлі еңбек түрлерінің қарқынды дамуы, оның қажеттілігі мен сұранысын қанағаттандыруға білім беру саласындағы зияттық және материалдық ресурстардың сәйкессіздігі;
- қоғамдағы кәсіби бағдар жұмысының жобалы сипатта орындалуы, мемлекеттік құқықтық-нормативтік құжаттар мен тұжырымды бағдарламалардың жасалуы, кәсіби бағдар жұмысының жүйелі де тұрақты әдіснамалық негізінің болуы, оны ұйымдастырудың жаңа мазмұндағы ғылыми тұстарының қажеттілігі;
- мектеп оқушыларына кәсіби бағдар беру жұмыстарын жүргізу, болашақ мамандықты өз еркімен таңдауға мектептің педагогикалық ұжымы құзыретіне өткізудің дәстүрге айналуы мен қоғамдық қарым-қатынастардың қажеттіліктері мен сұраныстарын қанағаттандыруға бағытталған кадр даярлауды барлық ресурстарды (атқарушы органдар, ұлттық, мемлекеттік, жеке еңбек компаниялары, кәсіби білім беру оқу орындары) қарқынды шоғырландыра үйлестіру;
- жалпы орта білім беретін мектептің білім беру мазмұнының «білімге табыну» сипатының кең орын алуы мен пәндік білім беру оқу материалдарының, педагогикалық әлеуеттің кәсіби бағыттағы мүмкіндігінің жеткілікті болуы;

- оқушылардың болашақта өзін-өзі анықтау мен жүзеге асыруға бағытталған мамандықты өз еркімен, саналы таңдау ұстанымдарының орнықты қалыптасуына мүмкіндіктер ала алмауы;

- оқушылардың өз бетімен мамандықты таңдауға табиғи және танымдық дағдылары арасындағы сәйкессіздіктің орын алуы;

- кәсіби бағдар жұмысын тиімді ұйымдастыру шарттарының жүзеге асырылмауы, олардың зияттық қорлары мен материалдық ресурстардың ескіруі мен оқушылардың мамандықты таңдаудың танымдық қана емес, табиғи алғышарттарының да жеткілікті болуы;

- мектептің кәсіби бағдар жұмысының бейіндік әрекеттері жоғары сыныптармен ғана қамтылуы, білім беру мекемелеріндегі барлық жастағы тәрбиеленушілер мен білім алушылардың танымдық және тәрбиелілік сабақтастығы мен қисындылығының орын алуы;

- мектепте кәсіби бағдар жұмысын үйлестірушінің психология бейініндегі біліктілік сипатының шектеулігі (диагностика, тренинг) мен оқушылардың еңбек тәжірибелерін орындай, өзінің икемі мен қабілеттерін сынай, жарамдылығын анықтауға мүмкіндік беретін, қоғамдағы өндірістік қатынастардың еңбек мазмұнын, профессиограммаларын, еңбек нарығы бойынша құзыреттілігі бар еңбекке баулу білім беру саласының лауазымды тұлғаларын қайта даярлаудың тиімділігі;

- мектеп тәжірибесінде кәсіби бағдар жұмысының көріністі, формалды орын алып, ресурстардың тиімсіз шығындалуы мен оқушыларды тұлға ретінде танымдық және тұлғалық дағдыларын қалыптастыра, өз бетімен өзін-өзі анықтауға және жүзеге асыруға, өмірлік ұстанымдарын, әлеуметтік өмірге дайындығын қалыптастыру - мектептің педагогикалық ұжымының басты мақсаты екенін ескере отырып, олардың кәсіби бағдар жұмысын оқу-тәрбие үдерісін жүзеге асыруға бағытталған педагогикалық іс-әрекеттің мазмұны, мектептің кез-келген құрылымдық іс-әрекетімен жүйелі ұштастырудың қисынды тиімділігінің болуы;

- қабілетті, дарынды және талантты оқушылардың, мектеп ұжымының, лауазымды тұлғалардың кәсіби бағдар жұмысы бойынша ынталандырушы, жігерлендіруші тетіктердің ескіруіне байланысты өнімсіздігі мен кәсіби бағдар жұмыстары бойынша үлгілі мектеп ұжымының, осы іс-әрекетке тікелей қатысушылар мен білім алушылардың үлгілі, озық, үздік тәжірибелерді аймақтық, республикалық деңгейдегі заманауи формадағы фестивалдар, слеттер, байқаулар, жаңа форматтағы ақпараттық-бұқаралық құралдардың: әлеуметтік желілерде, интернетте веб сайттар, порталдар құру арқылы қуатты насихаттау жұмыстарының оқушылар үшін үлкен серпін беруі;

- мектеп тәжірибесіндегі сыныптарға кәсіби бағдар жұмысын өткізушілердің тиімділігі мәнерсіз дәстүрлі құралдарды тәжірибелеу мен білім беру мекемелеріндегі тәрбиеленушілер мен білім алушылардың

психологиялық-физиологиялық, танымдық және тұлғалық ерекшеліктеріне сәйкес, өз беттерімен жеке дара мамандық түрін өз еркімен саналы таңдауға бағытталған кәсіби бағдар жұмыстарының құралдары тәжірибелі бағдарлы, үздік, озық, үлгілі тәжірибелерімен ұштасқан еңбек мазмұндарын демонстрациялайтын мамандардың тікелей қатысуымен орындалатын көрсетілімдерін кеңінен тәжірибелеу.

Қорытынды

Қазақстанның жалпы орта білім беретін мектептеріндегі кәсіби бағдар жұмысын ұйымдастырудың тарихи қалыптасуы мен дамуындағы тәжірибелер мен ғылыми жетістіктердің әр түрлі себептермен, яғни, идеологиялық, саяси, экономикалық дағдарыстарға ұшырауына қарамастан, өзінің қоғамдағы қажеттілігін сақтауға жігерлі педагог-ғалымдардың зерттеу жұмыстарының жетістіктері, бастамашыл мектеп жетекшілерінің және тәжірибелі ұстаздардың сабақтастық қағидатын жетекшілікке алып, табандылық көрсетуімен бүгінгі білім беру кезеңіне дейін жеткізіп отыр. Осы жетістіктер мен тәжірибелерге негізделі, нарықты еңбектегі пайда болып жатқан алуан дәстүрлі және жаңа форматтағы еңбек түрлеріне болашақ жастарды бағдарлауға, олардың шынайы психологиялық табиғатымен үйлесімді, өзбетімен, еркімен мамандық түрін таңдауға мүмкіндік беретін заманауи шарттар мен жағдайлардың тұстарын анықтау қажеттілігі туындайды. Осыған керекті әрекеттік, өнімді болатын тұжырымды ғылыми жұмыстар мен бағдарламалар жасау, оларды жүзеге асырудың жаңа форматтағы ұйымдастыру, басқару, бағамдау іс-әрекеттері тек мектептің құзыретінде сақталып қалмай, Қазақстан қоғамындағы барлық субъект шаруашылықтары мен атқарушы органдардың тікелей жас бүлдіршіндер мен жасөспірімдер алдындағы борышы деп білеміз. «Мамандығым - болашағым» аясындағы мемлекеттік жоба мектеп түлектерінің дәстүрлі немесе жаңа форматтағы мамандықтар болсын, өзінің шынайы табиғатымен үйлесетін, өзінің өмір мәнін түсінуге себеп болатын еңбек түрін таңдауға, соның нәтижесінде Отанымыздың өркендеуіне өнімді үлес қосатын тұлға тәрбиелеу құндылығына бағыттайды.

Біздің зерттеуіміздегі анықталған педагогикалық қайшылықтар мен оларды шешудің біз ұсынған жолдары кәсіби бағдар жұмысы бойынша Жаңа Қазақстанда жалпы орта білім беретін мектептің жаңа моделін құрумен айналысып жатқан құзырлы органдарға, осы мектеп басшылары мен мұғалімдеріне және осы бағытта зерттеулермен шұғылданатын жас ізденушілерге, сонымен қатар жас мамандарға деген сұранысы бар мекемелер, кәсіпорындар, ұйымдарға танымдық ықпалы болар деген сенімдеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР

[1] 60% выпускников вузов в Казахстане работают не по специальности. – Режим доступа: [URL:https://www.zakon.kz/6025414-60-vypusnikov-vuzov-v-kazakhstane-rabotaiut-ne-po-spetsialnosti.html](https://www.zakon.kz/6025414-60-vypusnikov-vuzov-v-kazakhstane-rabotaiut-ne-po-spetsialnosti.html) [Дата обращения 17.11.2022]

[2] Варламова Д., Судакова Д. Атлас новых профессий 3.0. -М., 2020. - 456

[3] Саясат Н. Атлас новых профессий – это путеводная звезда в выборе специальности. Қазақстан. – Режим доступа: <https://bilimdinews.kz/?p=113988> [Дата обращения 17.11.2022]

[4] Саясат Н. Атлас новых профессий и компетенций в Казахстане. – Режим доступа: URL:https://www.kazenergy.com/upload/document/atlas/11_ [Дата обращения 17.11.2022]

[5] Абрамова П.А., Матвей В.Н. Новые подходы к профессиональной ориентации в школе в условиях изменяющегося мира профессий //Известия УФУ /Серия 1. Проблемы образования, науки и культуры. – 2018. - Том 26. - №1. - С.188-199.

[6] Давлетова А.А., Бейсембаев Г.Б. Становление и развитие профориентационной работы в Казахстане //Успехи современного естествознания. – 2021. № 3. – С. 174-176

[7] Пряжников Н.С. Организация и методика производственного обучения: профориентология: учеб. пособие для среднего профессионального образования. – Москва: Юрайт, 2019. - 405 с.

[8] Эсбрук Р. Профориентация в глобальном мире. – Режим доступа: URL:https://doi.org/10.1007/978-1-4020-6230-8_2 [Дата обращения 17.11.2022]

[9] Казимова Д.А., Шрайманова Г.С., Тажигулова Ж.Ж. и др. История становления профессионально-технического образования Карагандинской области до создания системы государственных трудовых резервов //Вестник КазНПУ. Серия «Педагогические науки». - 2016. - № 4(52). - С. 203-236.

[10] Байдалиев К.А. Бейіндік оқытуды ұйымдастыру: оқу құралы. –Алматы: Альманах, 2019. – 327 б.

REFERENCES

[1] 60% vpusknikov vuzov v Kazakhstane rabotayut ne po spetsial'nosti (60% of university graduates in Kazakhstan work outside their specialty). – Rezhim dostupa: URL:<https://www.zakon.kz/6025414-60-vpusknikov-vuzov-v-kazakhstane-rabotaiut-ne-po-spetsialnosti.html> [Data obrashcheniya 17.11.2022] [in Rus]

[2] Varlamova D., Sudakova D. Atlas novykh professiy 3.0 (Atlas of new professions 3.0). - M., 2020. - 456 s. [in Rus]

[3] Sayasat N. Atlas novykh professiy – eto putevodnaya zvezda v vybore spetsial'nosti (Atlas of new professions is a guiding star in choosing a specialty). Kazakstan. – Rezhim dostupa: <https://bilimdinews.kz/?p=113988> [Data obrashcheniya 17.11.2022] [in Rus]

[4] Sayasat N. Atlas novykh professiy i kompetentsiy v Kazakhstane (Atlas of new professions and competencies in Kazakhstan). – Rezhim dostupa: URL:https://www.kazenergy.com/upload/document/atlas/11_ [Data obrashcheniya 17.11.2022] [in Rus]

[5] Abramova P.A., Matvey V.N. Novyye podkhody k professional'noy oriyentatsii v shkole v usloviyakh izmenyayushchegosya mira professiy (New approaches to vocational guidance at school in a changing world of professions) //Izvestiya UFU /Seriya 1. Problemy obrazovaniya, nauki i kul'tury. – 2018. - Tom 26. - №1. - S.188-199. [in Rus]

[6] Davletova A.A., Beysembayev G.B. Stanovleniye i razvitiye proforiyentatsionnoy raboty v Kazakhstane (Formation and development of career guidance work in Kazakhstan) //Uspekhi sovremennogo yestestvoznaniya. – 2021. № 3. – S. 174-176 [in Rus]

[7] Pryazhnikov N.S. Organizatsiya i metodika proizvodstvennogo obucheniya: proforiyentologiya: ucheb. posobiye dlya srednego professional'nogo obrazovaniya (Organization and methods of industrial training: vocational guidance: textbook. allowance for secondary vocational education). – Moskva: Yurayt, 2019. - 405 s. [in Rus]

[8] Esbruk R. Proforiyentatsiya v global'nom mire (Career guidance in the global world). – Rezhim dostupa: URL: https://doi.org/10.1007/978-1-4020-6230-8_2 [Data obrashcheniya 17.11.2022] [in Rus]

[9] Kazimova D.A., Shraymanova G.S., Tazhigulova ZH.ZH. i dr. Istoriya stanovleniya professional'no-tekhnicheskogo obrazovaniya Karagandinskoy oblasti do sozdaniya sistemy gosudarstvennykh trudovykh rezervov (The history of the formation of vocational education in the Karaganda region before the creation of a system of state labor reserves) //Vestnik KazNPU. Seriya «Pedagogicheskiye nauki». - 2016. - № 4(52). - S. 203-236. [in Rus]

[10] Baydaliyev K.A. Beyındık ok, ytydy üyymdastyru: ok, u k, ūraly (Organization of virtual training: training tool). –Almaty: Al'manakh, 2019. – 327 b. [in Kaz]

ПРОФОРИЕНТАЦИОННАЯ РАБОТА ШКОЛЫ: ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ И ПРОБЛЕМЫ

*Саипов А.¹, Байдалиев К.А.², Омаров Б.С.³, Кошкинбаева Н.Р.⁴

¹д.п.н., проф., Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова,
г. Шымкент, Казахстан, e-mail: 7281190@mail.ru

²к.п.н., доц., Западно-Казахстанский аграрно-технический университет им.
Жангир хана, Уральск, Казахстан, e-mail: baj-kuatbek@mail.ru

³доктор PhD, доцент, Университет международного туризма и
гостеприимства, Туркестан, Казахстан, e-mail: bakhitzhan.omarov@iuth.edu.kz,

⁴докторант, Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, г. Шымкент,
Казахстан, e-mail: koshkinbaeva_nurgul@mail.ru.

Аннотация. Авторы данной статьи рассматривают историю возникновения и развития профориентационной работы в образовательном пространстве с начала прошлого столетия и до наших дней. В ходе исследования ими определены неустойчивость, нарушение динамичности постепенного развития профориентации в образовательном процессе, основанной на идеологии, политике и экономике союзных стран.

Цель исследования состояла в том, чтобы провести глубокое изучение исторических предпосылок для научного создания новой модели профориентационной работы в общеобразовательных школах Казахстана, определить ее педагогические, психологические, организационно-методические преимущества и недостатки, а также выявить научные противоречия для успешной организации профориентационной работы нового с методологической точки зрения характера. Дело в том, что профессиональная подготовка, предлагаемая для совершенствования профориентационной работы в современных общеобразовательных школах, еще не способна показать своего положительного результата, а учащиеся не имеют возможности самостоятельно выбирать профессию. Неустойчивость трудовых ресурсов на рынке труда заключается в предложении им видов работ обобщенного содержания труда. Профориентационная работа определила, что общеобразовательная школа должна иметь не воспитательный характер, а конкретное предметное содержание.

Профориентационная работа проводится не только в интересах общеобразовательной школы, она должна иметь практическую направленность, т.е. она должна организоваться и осуществляться совместно со школой, профессиональным учебным заведением, промышленностью, сферой услуг, местным исполнительным органом и НПП «Атамекен». Предварительные результаты данной работы основаны на исследованиях, проведенных среди учащихся и профориентаторов средних школ на базе Южно-Казахстанского университета имени М. О. Ауэзова, Западно-Казахстанского аграрно-технического университета имени Жангир хана и Таразского регионального университета имени М. Х. Дулати. В этих вузах проводятся профориентационные работы: мастер-классы, воркшопы,

семинары, тренинги, День открытых дверей, созданы информационный портал по выбору специальностей, чтение лекций учеными, проведение лабораторных занятий, конкурсов, олимпиад для учащихся и профориентаторов школы.

Авторы, учитывая предпосылки педагогических проблем по изучаемому направлению, выявляют противоречия, которые могут быть полезны молодым исследователям и практикам как новые установки в подготовке кадров в рамках формирующейся новой Казахстанской образовательной политике.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, профессиональное самоопределение, профессиональная самоподготовка, профессиональная самореализация, профессиональная подготовка, профиль, профильное обучение, профильная подготовка

CAREER GUIDANCE WORK OF THE SCHOOL: HISTORICAL BACKGROUND AND PROBLEMS

*Saipov A.¹, Baydaliev K.A.², Omarov B.S.³, Koshkinbaeva N.R.⁴

¹doctor of Pedagogical Sciences, Prof., South Kazakhstan University. M. Auezov, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: 7281190@mail.ru

²Ph.D., Associate Professor, West Kazakhstan Agrarian Technical University Zhangir Khan, Uralsk, Kazakhstan, e-mail: baj-kuatbek@mail.ru

³Ph.D., Associate Professor, International University of Tourism and Hospitality, Turkestan, Kazakhstan, e-mail: bakhitzhan.omarov@iuth.edu.kz,

⁴doctoral student, South Kazakhstan University M. Auezov, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: koshkinbaeva_nurgul@mail.ru.

Abstract. The authors of this article consider the history of the emergence and development of career guidance in the educational space from the beginning of the last century to the present day. In the course of the study, they determined instability, a violation of the dynamism of the gradual development of career guidance in the educational process, based on the ideology, politics and economy of the allied countries.

The purpose of the study was to conduct an in-depth study of the historical prerequisites for the scientific creation of a new model of vocational guidance work in secondary schools of Kazakhstan, to determine its pedagogical, psychological, organizational and methodological advantages and disadvantages, as well as to identify scientific contradictions for the successful organization of vocational guidance work with a new methodological approach. character point of view. The fact is that the professional training offered to improve career guidance in modern general education schools is not yet able to show its positive result, and students do not have the opportunity to choose their own profession. The instability of labor resources in the labor market consists in offering them types of work of the generalized content of labor. Career guidance work determined that a general education school should not have an educational character, but a specific subject content.

Career guidance work is carried out not only in the interests of the general education school, it should have a practical orientation, i.e. it should be organized and carried out jointly with the school, vocational school, industry, service sector, local executive body and NCE "Atameken". The preliminary results of this work are based on studies conducted among students and career counselors of secondary schools on the basis of South Kazakhstan University named after M. O. Auezov, West Kazakhstan Agrarian Technical University named after Zhangir Khan and Taraz Regional University named after M. Kh. Dulati. Career guidance is carried out in these universities: master classes, workshops, seminars, trainings, an open day, an information portal has been created for choosing specialties, lectures by scientists, laboratory classes, competitions, olympiads for school students and career counselors.

The authors, taking into account the prerequisites for pedagogical problems in the area under study, identify contradictions that may be useful to young researchers and practitioners as new guidelines in training personnel within the framework of the emerging new Kazakhstani educational policy.

Keywords: professional orientation, professional self-determination, professional self-realization, professional training, profile, profile education, profile training, specialized training

Статья поступила 26.04.2023